

Primer immunhiányos betegségek manifesztációi

Dr. Maródi László

Debreceni Tudományegyetem Gyermekklinika

Immunhiányos betegségekben a szervezet immun-védekezőrendszerének működése elégtelen, ami származhat e komplex rendszer elemeinek részleges vagy teljes hiányából vagy funkciózavarából. Legjellemzőbb az ide tartozó betegségekre a gyakori, elhúzódó, súlyos lefolyású, terápiára rosszul reagáló, gyakran maradványtünetekkel gyógyuló fertőzések előfordulása.

Az immundefektusok lehetnek átmeneti, másodlagos, szerzett vagy primer betegségek. A posztnatális életben az immunrendszer érése a 10–12. életévig tart. Ezt az időszakot, a szervezet immunkompetenciáját tekintve, *átmeneti immundeficiencia* jellemzi. Az átmeneti immundefektus újszülöttkorban a legsúlyosabb. *Másodlagos immundefektusok*ban a genetikailag ép immunrendszert olyan káros hatások érik, amelyek más szervek vagy szervrendszerek betegségeinek következményei (pl. nephrosis syndroma). *Szerzett immundeficienciában* az immunrendszer funkcionális zavarát valamilyen, az immunrendszer sejtjeit, mint célsejteket, közvetlenül károsító ágens (pl. HIV, EBV) váltja ki. *Primer immundeficiencia* esetén az immunrendszer funkcionális vagy anatómiai defektusának az oka magában az immunrendszerben keresendő, immungenetikai okokra vagy az immunrendszert is érintő fejlődési rendellenességekre vezethető vissza.

A primer immundefektusok prognózisa annál rosszabb, minél későbbi életkorban ismerjük fel a betegséget és kezdjük el a kezelést és a gondozást. A korai felismeréssel nem csak a súlyos infekciók és a következményes, maradó szöveti károsodások előzhetőek meg, de iatrogén komplikációk is elkerülhetőek (pl. graft versus host reakció nem irradiált vér transzfúzióját követően).

B sejt defektusok

A ma ismert, több mint 90 primer immunodeficiencia kb. 50%-a a B sejtek immunglobulin termelésének zavarával függ össze. A klinikai tünetek rendszerint az anyai immunglobulinok katabolizmusát követően, születés után 4-6 hónap után jelentkeznek. Előfordul azonban, hogy a hypogammaglobulinaemia csak nagyobb gyermekekben vagy felnőttkorban manifesztálódik, ezek az ún. késői kezdetű (late onset) hypogammaglobulinaemiák. Az infekciók típusos helye a sino-pulmonális tractus, manifesztációi az otitis media, a sinusitis, a bronchitis és a pneumónia. A fertőzések leggyakoribb kórokozói a polysaccharid tokkal rendelkező baktériumok (*S.pneumoniae*, *H.influenzae*, *M.catarrhalis*, *S.pyogenes*, *P.aeruginosa*). A kórokozók az extracelluláris pathogének csoportjába tartoznak, amelyekre jellemző, hogy hatékony eliminálásuk a szervezeten belülről opszonofagocitózis-függő. Opszonizáció nélkül a fagocita-sejtek nem fagocitálják az extracelluláris baktériumokat, az opszonizációhoz viszont

kórokozó-specifikus antitestek (immunglobulinok) szükségesek, amelyek B sejt defektusban nem képződnek.

Laboratóriumi diagnózis:

A B sejt defektusok többsége X-kromoszómához kötött öröklődéses menetet mutat. Az immunlaboratóriumi vizsgálatokat a *szérum immunglobulin izotípusok* meghatározásával kezdjük. Az IgG-, IgA-, IgM-koncentrációk Bruton agammaglobulinaemiára, szelektív IgA hiányra, hyper-IgM szindrómára és variábilis immundeficienciára utalhatnak (1. táblázat).

A következő diagnosztikai lépés a *tesztimmunizáció*, amelynek során ismert antigénnel szembeni specifikus antitest koncentrációkat mérünk immunizált betegek szérumában. A DiPerTe immunizáción átesett betegek szérumában 2 héttel a booster oltást követően határozzuk meg az antitoxin koncentrációt. Két évnel fiatalabb gyermekek esetében tesztimmunizációra jól alkalmazhatók a polysaccharid conjugatum vaccinák. Két éves koron túl a polysaccharid ellenes antitestek termelését is vizsgálunk kell. Erre kiválóan alkalmas a 23 komponensű pneumococcus polysaccharid vaccina. A tesztimmunizáció a B sejtek antitesttermelő képességéről nyújt információt.

Az *IgG alosztályok* koncentrációjának meghatározására a B sejt defektusok diagnosztikájában általában nincs szükség. Az IgG alosztály meghatározás az egyik legköltségesebb és legkevesebb információt nyújtó vizsgálat a B sejt deficienciák diagnosztikájában.

X-kromoszómához kötött agammaglobulinemia (XLA)

A betegség tünetei az anyai ellenanyagok katabolizmusa után, a 3-6. élethónapban jelentkeznek. Az ismétlődő, súlyos, elhúzódó infekciókat vírusok, baktériumok (*H.influenzae*, *S.pneumoniae*), és protozoonok (*G.lambliia*) okozzák, változatos légúti és gasztrointesztinális tüneteket idézve elő. Bizonyos vírusfertőzésekkel szemben a védekezés általában megfelelő annak ellenére, hogy a betegek nem termelnek antivirális ellenanyagokat. A kanyaró XLA-ban szabályosan zajlik le, de a betegség után a szérumban nem mutathatók ki ellenanyagok.

A diagnózist támasztja alá ha a tonsillák és a nyirokcsomók hipopláziásak, vagy egyáltalán nem láthatók, nem tapinthatók, ha a szérum össz-immunglobulin koncentráció nem haladja meg a 2,5 g/l-t, az IgG koncentrációja pedig a 2 g/l-t.

Idéjében elkezdett, 3-4 hetente adott, intakt IgG-t tartalmazó intravénás immunglobulin készítmény 300-600 mg/kg adagban igen jó terápiás hatású. *Rendszeres immunglobulin szubsztitúcióval a progresszív tüdőszöveti károsodás és a bronchiectasia megelőzhető.* Az akut infekciók célzott antibiotikum kezelése, a fizioterápia és a váladékköldő kezelés (belsőleg vagy lokálisan alkalmazott expectoránsok) IgG szubsztitúció esetén sem mellőzhető a betegek kezelésében.

Variábilis immundeficiencia (common variable immunodeficiency, CVI)

Különböző molekuláris háttérű és immunpathomechanizmusú B sejt defektusok tartoznak ezen szám szerint nagy humorális immunodeficiencia csoportba. Az antitest hiány annak következménye, hogy antigén stimulusra a B sejtek nem differenciálódnak immunglobulint termelő plazmasejteké.

A variábilis jelző azt jelenti, hogy a betegség súlyossága betegenként változik és ugyanazon beteg esetében különböző időpontokban eltérő lehet. A betegség mindkét nemből előfordul; a csecsemőkortól a felnőttkorig bármely életkorban kezdődhet. Az

infekciók az előző kórképekben leírtakhoz hasonlóak. A késői gyermekkorban diagnosztizált esetekben a betegek anamnézisében krónikus légúti fertőzések szerepelnek, gyakori a vezetései hallászavar, a dobverőujjak kialakulása és a bronchiectasia.

Az immunlaboratóriumi vizsgálatok rendszerint hypogammaglobulinemiára és a specifikus antitest termelés zavarára utalnak. A perifériás vérben a B sejtek száma normális vagy csökkent (1. táblázat), a B sejtek funkciója azonban minden esetben kóros.

A havonként adott intravénás immunglobulin jó terápiás hatású a betegek többségében.

1. Táblázat

B SEJT DEFEKTUSOK

Immundefektus	A serum Ig-ok koncentrációja	A keringő B sejtek száma	Öröklődésmenet
XLA	Mindegyik izotípus ↓	↓	X-kromoszómához kötött
ARA	Mindegyik izotípus ↓	↓	Autoszóm recesszív
Hyper-IgM szindróma	IgM ↑, IgD ↑,	mIgM ⁺ ↑, mIgD ⁺ ↑,	X-kromoszómához kötött;
	IgG ↓, IgA ↓	mIgG ⁺ ↓, mIgA ⁺ ↓	Autoszóm recesszív; Ismeretlen
Variábilis immundeficiencia	változó, gyakran ↓	normális vagy ↓	Autoszóm recesszív; Autoszóm domináns; Ismeretlen
IgA deficienci	IgA1 vagy IgA2 ↓	normális	Autoszóm recesszív; Ismeretlen
IgG alosztály deficiencia	egy vagy több IgG alosztály ↓	normális	Ismeretlen

XLA = X-kromoszómához kötött agammaglobulinémia;

ARA = autoszómális recesszív agammaglobulinémia;

↑ = emelkedett

↓ = csökkent

Specifikus antitest deficiencia

A B sejt defektusok külön csoportját képezik azok a betegségek, amelyekben a szérum immunglobulin izotípus és alosztály szintek normálisak, különböző fehérje és polysaccharida antigénekkal végzett tesztimmunizációra azonban nem következik be specifikus antitest válasz. A klinikai tünetek a variábilis immundeficienciában látottakhoz hasonlóak. Az ilyen esetek felismerése irányította a gyermekimmunológusok figyelmét arra, hogy a B sejt defektusok diagnosztikájában a tesztimmunizáció nélkülözhetetlen eszköz.

Vannak olyan antitest deficiencia szindrómák is, amelyekben a betegek B sejtjei csak fehérje antigénekre termelnek antitesteket, polysaccharida antigénekre azonban nem következik be antitest válasz.

Az intravénás immunglobulin (IVIG) kezelés általános elvei és gyakorlata B sejt defektusokban

Primer B sejt deficienciában a ma általánosan alkalmazott kezelési mód a tartós immunglobulin szubsztitúció, amellyel elkerülhető a súlyos, irreverzibilis tüdőszöveti károsodás kialakulása. A kezelésre több tízezer donor plazmájából előállított, intakt IgG monomereket tartalmazó, aggregátum mentes, vírusinaktivált intravénás immunglobulin készítményeket használunk. A készítmények liofilizált vagy oldott formában kerülnek kiszerezésre. Az IVIG dózisa 300-600 mg/kg, 3-4 hetente. Az optimális dózist egyedileg kell megállapítani, mert ugyanazon készítmények hatása ugyanazon betegségben szenvedő két beteg esetében is eltérő lehet. A dózis beállítása során mindenképp a klinikai tünetek alakulását, emellett a soron következő infúzió előtti szérum IgG koncentrációt, a völgykoncentrációt vesszük figyelembe. A megfelelő IVIG dózis beállítása 4-5 hónapot vesz igénybe.

Az IVIG terápia nem kockázatmentes (2. táblázat). Az előállító cégek nagy hangsúlyt helyeznek a vírusinaktiválásra és a víruseliminálásra. Kötelező a felhasznált plazmaminták szerológiai és molekuláris genetikai vizsgálata hepatitis A, B és C vírus, HIV és Parvovírus B19 markerekre. Emellett szigorú előírás a vírusvalidáció, amelynek lényege, hogy ismert számú víruspartikulummal fertőzött plazmamintában a gyártási technológia menetét laboratóriumi körülmények között rekonstruálva több fázisban meghatározzák a maradék vírusszennyezettségét, és bizonyítják (validálják), hogy a vírus inaktiváció bekövetkezett.

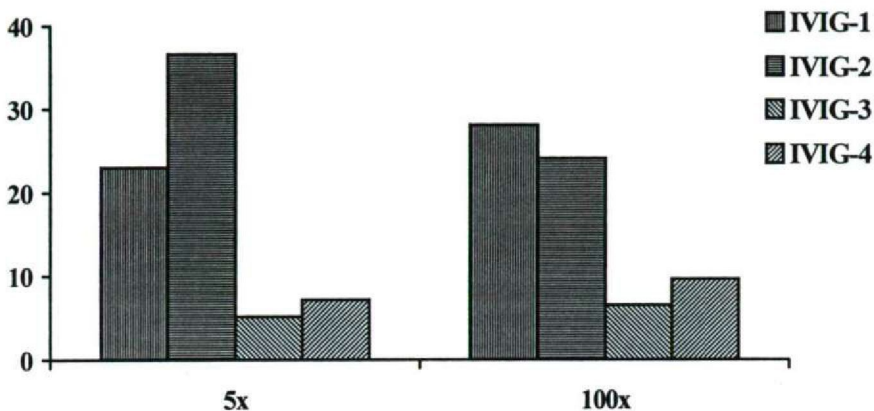
2. Táblázat

INTRAVÉNÁS IMMUNGLOBULIN INFÚZIÓ ADÁSÁVAL ÖSSZEFÜGGŐ MELLÉKHATÁSOK/SZÖVŐDMÉNYEK

1. Fejfájás (migrain)	13. Ízületi fájdalom
2. Gyengeség	14. Hasfájás
3. Fáradékonyság	15. Hőemelkedés
4. Szorongás	16. Láz, hidegrázás
5. Remegés	17. Kötőhártya gyulladás
6. Szédülés	18. Anaphylaxia
7. Hányinger	19. Bőrküütések
8. Hányás	20. Viszketés
9. Hátfájás	21. Vérnyomásingadozás
10. Mellkasi fájdalom	22. Aszeptikus meningitis
11. Végtagfájdalom	23. Hepatitis C
12. Izomfájás	

Az anaphylaxiás és egyéb IVIG adással összefüggő mellékhatások immunhiányos betegekben gyakrabban lépnek fel, mint azokban a betegekben, akiknek immunmoduláció céljából adjuk az IVIG-et. Mellékhatásokra akkor is számíthatunk, ha a beteg hosszú időn keresztül komplikációmentesen kapta az immunglobulint. Ezért nem fogadható el az a gyakorlat, hogy a betegek az IVIG-et otthonukban kapják.

A terápia hatékonysága a készítmények specifikus antitest tartalmától nagymértékben függ (1. ábra).

1. ábra. Négy különböző, Magyarországon forgalomban lévő intravénás immunoglobulin készítmény anti-*H. influenzae* tartalmát ELISA módszerrel határoztuk meg. Az IVIG-1 és IVIG-2 jelzésű készítmények antitest koncentrációja mindkét hígításban többszöröse volt az IVIG-3 és IVIG-4 jelű készítményekben mért értékeknek.

Fagocitasejt defektusok

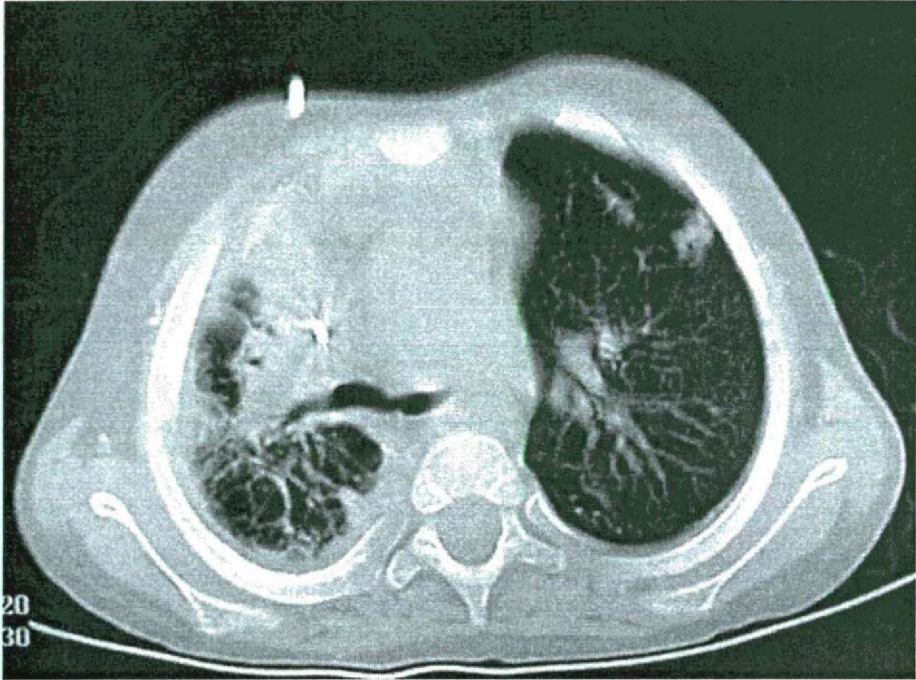
A fagocitasejt quantitív vagy qualitív defektusa következtében a szervezet piogén baktériumok és gombák (*Candida*, *Aspergillus*) iránt fokozottan fogékonyá válik, azok visszatérő, gennyes fertőzéseket, granulomákat okozhatnak a belső szervekben, leggyakrabban a tüdőben és a májban, továbbá a bőrben és a nyirokcsomókban.

Krónikus granulomatózis

A fagocitasejt defektusok prototípusa a krónikus granulomatózis. A betegség lényege, hogy a fagocitasejt oxidázok aktivitása hiányzik vagy jelentősen csökkent és emiatt a granulociták és a mononukleáris fagocitasejtek nem képesek az extracelluláris térből felvett oxigént toxikus metabolitokká (O_2 , H_2O_2 , OH) redukálni. A defektus leggyakrabban X-kromoszómához kötött, recesszív öröklődésmenetet mutat, de autoszomális recesszív öröklődésű formái is vannak. Fiúkban a betegség 5x gyakoribb, mint lányokban.

A betegség tünetei már fiatal csecsemőkorban mutatkozhatnak. Különösen gyakoriak a légutakban, a bőrben, és a nyirokcsomókban jelentkező gennyes fertőzések, tályogok.

A leggyakoribb kórokozók a *S.aureus*, a *S.marcescens*, a *Candida* speciesek és az *Aspergillus* fajok. Ugyanakkor a catalase-negatív *S.pyogenes*, *S.pneumoniae*, *H.influenzae*, és *E.coli* okozta infekciók ritkák, mert ezen baktériumok által termelt H_2O_2 -t a fagocitasejt felhasználja az intracelluláris killinghez. A 2. ábra krónikus granulomatózisban szenvedő beteg pulmonális aspergillózisát mutatja.

2. ábra. M. T. H., 2 éves fiúbeteg mellkas CT felvétele. A jobb tüdőfélben és extrapulmonárisan is, kiterjedt, összefüggő, inhomogén infiltráció. Foltos infiltráció több helyen, a bal oldali tüdőfélben is észlelhető. A felvételen granulómaképződés nem látható. A vérből, a hörgőmosó folyadékból és a tüdőbiopsziás anyagból atypusos mycobacteriumok (*Mycobacterium avium* complex) tenyésztett ki. Dg.: Interferon- γ receptor 1 deficiencia. Disseminált MAC infectio. (Dr. Steven M. Holland, NIAID, NIH anyagából).

Hyper IgE-visszatérő infectio szindróma (Jób-szindróma)

A betegség etiológiája és pathomechanizmusa nem teljesen tisztázott. Már korai csecsemőkorban jelentkezhetnek *S.aureus*, *H.influenzae*, és *C.albicans* okozta bőr és légúti hidegtályogok, amelyek hegesedéssel gyógyulnak. A vérben eosinophilia, emelkedett IgE szint, IgE típusú antistaphylococcus ellenanyagok találhatók.

Interferon(INF)- γ és interleukin (IL)-12 receptor deficienciák

In vivo a leghatékonyabb makrofág-aktiváló ágens az IFN- γ , amelyet az aktivált T lymphociták és NK sejtet termelnek. A lymphocita aktivációban azonban meghatározó szerepe van a makrofágok által termelt IL-12-nek és az IL-18-nak (korábbi nevén interferon-gamma inducing factor) is. A makrofág aktiváció tehát szoros T sejt-makrofág interakciót tételez fel és ebben az IFN- γ és az IL-12 játszanak kulcsszerepet.

A 90-es évek második felében felismert primer immundefektusok közé tartoznak az INF- γ receptor α lánc deficiencia, az INF- γ receptor β lánc deficiencia, az IL-12 receptor β 1 lánc deficiencia és az IL-12 deficiencia. Klinikailag ezen citokin és citokin-

receptor defektusokra terápia rezistens, perzisztáló, atípusos mycobaktérium infekciók jellemzők (2. ábra). A betegekben a BCG oltás fatális kimenetelű disszeminált fertőzést okozhat. A betegséget el kell különíteni súlyos kombinált immundefeciáciától, chronicus granulomatózistól és HIV fertőzéstől.